

Дмитро ВЕРНИГОР,
мистецтвознавець

УКРАЇНЕЦЬ – ЗІРКА СВІТОВОГО БАЛЕТУ (До 115-річчя Сержа Лифаря)

Анотація. У статті йдеться про життєвий та творчий шлях українця за походженням, танцівника світового значення, педагога, теоретика хореографії, почесного президента Національної ради танців ЮНЕСКО.

Ключові слова: культурна дипломатія, мистецтво художнього бачення хореографії, Міжнародний конкурс балету ім. Сержа Лифаря.

Лифар Серж (Сергій Михайлович; 02.04.1904–15.12.1986) – танцівник, хореограф-постановник, педагог; теоретик, історик і реформатор балетного мистецтва ХХ ст.; походив з української дворянської родини, яка мала козацьке коріння. Народився в селі Пирогово (нині в межах м. Київ), де його батько Михайло Якович (у чині колезького реєстратора) працював лісничим. Мати – Софія Василівна Марченко – була дочкою заможного землевласника Канівського повіту. Від 1911 року родина жила в Києві. Навчаючись у гімназії, паралельно відвідував заняття в Київській консерваторії за класом скрипки, а потім – фортепіано (протягом року); співав у хорі Софійського собору під керівництвом регента Я. Калішевського. У роки революційних змін (1918–1919 рр.) лише на короткий час був змушений переривати навчання. 1920 року склав офіційні іспити за 6 класів. На запрошення Броніслави Ніжинської, свого педагога, яка в Парижі співпрацювала з «Русским балетом Дягілева» (Ballets russes), 1922 року нелегально перейшов кордон і через Варшаву дістався до Парижа (13 січня 1923 року). Після нетривалого навчання в Е. Чекетті був прийнятий до трупи С. Дягілева. 1925 року танцював провідну партію Борея в балеті В. Дукельського «Зефір і Флора», наступного сезону – принца в «Лебединому озері» з О. Спесивцевою, 1929 року – головну партію в «Блудному сині» С. Прокоф'єва (у постановках Л. Мясіна та Дж. Баланчина в антрепризі «Російські сезони»). Після смерті С. Дягілева (1929) очолив балетну

труппу в паризькій «Grand Opera». Тоді ж дебютував як балетмейстер із новою версією «Байки про Лисицю, Півня, Кота та Барана» І. Стравінського. 1932 року здійснив свій перший ліричний балет «На Дніпрі». Невдовзі балетна труппа «Grand Opera» стала однією з провідних у Західній Європі.

Плідно працював як артист, балетмейстер і керівник балетної труппи паризького театру Гранд-опера – однієї з найвідоміших у світі. На цій сцені хореограф поставив понад 200 балетів, виконавши у них головні партії («Жізель» А. Адана, «На Дніпрі» С. Прокоф'єва, «Сюїта в білому» Е. Лало, «Жар-птиця» І. Стравінського).

У роки окупації Парижа гітлерівцями й далі працював у театрі (1943 року здійснив одну з найкращих, на думку фахівців, своїх постанов – «Сюїту в білому»).

Після визволення Парижа був звинувачений Французьким рухом опору в колабораціонізмі та змушений виїхати з Франції. Мешкав у Монако, організував труппу «Новий балет Монте-Карло» (був її керівником до 1947 року), з якою гастролював країнами Європи, Америки, Азії, Африки. Згодом Національний французький комітет із питань «чистки» скасував обвинувачення Лифаря в колабораціонізмі, тож він повернувся до «Grand Opera». 1947 року створив при театрі Інститут хореографії, або Французьку академію танцю. Від 1955 року викладав історію й теорію танцю в Сорбонні, розробивши власну систему підготовки артистів балету. Цього ж року його було визнано найкращим танцівником і хореографом Франції та нагороджено відзнакою «Золота тувфелька». 1957 року став засновником і ректором Паризького університету танцю.

Написав понад 20 праць із проблем балету (зокрема, «Маніфест хореографа», 1935, «Історія балету», 1966).

Балетмейстер розробив принцип так званих трьох хореографічних планів, за яким виставу розглядають як цілісне дійство, як наскрізну пластичну лейттему та як психологічну вмотивованість танцювального па. Стиль С. Лифаря, який він називав хореографічним неоромантизмом, визначив шляхи розвитку європейського балетного мистецтва другої половини ХХ століття.

Помер великий танцівник у Лозанні, похований у місті Сен-Женев'єв-де-Буа Паризького регіону. «Серж Лифар із Києва», – зазначено на його надмогильному пам'ятнику. Він завжди відчував себе українцем, захоплено пропагуючи історію та культуру свого народу. На честь видатного земляка в Києві з 1994 року проводять Міжнародний конкурс балету ім. Сержа Лифаря, а з 1995-го – Міжнародний фестиваль балету «Серж Лифар де ля данс».

Лифар дружив із багатьма художниками, поміж яких були Пабло Пікассо, Жан Кокто, Кассандр, Марк Шагал, які долучилися до оформлення його спектаклів. Свого часу співпрацю Лифареві пропонував Сальвадор Далі,

проте його сюрреалістичний проект декорацій і костюмів до «Ікара» з милицями замість крил було відхилено.

У 65 років Лифар виявив у собі талант художника. Доробок Сержа – більш ніж сотня оригінальних картин і малюнків, основний сюжет яких – балет, танець і рух загалом. Лифар малював і раніше – здебільшого на програмках, афішах, записках, однак відхід із театру підштовхнув його більш серйозно взятися за пензель. Упродовж 1972–1975 років було проведено виставки його праць у Каннах, Парижі, Монте-Карло, Венеції. Сам Лифар доволі стримано ставився до свого захоплення: «Ці графічні, майже пластичні праці я присвятив своєму другу Пабло Пікассо. Він був таким люб'язним, що здивувався, замиливався та гаряче порадив мені продовжувати. Тільки я не художник, а хореограф, який малює», – писав він у своїй останній автобіографії «Мемуари Ікара».

Другою його пристрастю були книги. Почалося все з особистого архіву Сергія Дягілева, що складався з колекції театрального живопису, декорацій і бібліотеки (майже 1000 найменувань). Лифар викупив її у французького уряду за гроші, отримані за рік роботи в театрі Гранд-опера (як сам він невдовзі згадував, «Гроші на придбання дягільського архіву я заробив ногами»).

Серж Лифар зібрав одну з найцікавіших у Європі російських бібліотек, що складалася зі стародруків XVI–XIX століть. Особливе місце в його бібліотеці займала «Пушкініана», найдорожчим скарбом якої були 10 оригіналів листів поета до Гончарової, рідкісні видання, інші пушкінські раритети.

Протягом останніх років життя Лифар був змушений продати частину своєї колекції. Про причини такого рішення він писав у листі до спадкоємців 1975 року:

«Сьогодні я маю лише скромну пенсію від Паризької опери, тому не в змозі зберегти колекцію. Меценати обійшли мене увагою, я змушений попроситися з цією скарбницею російської культури, «відпустити на волю» всі книги й альбоми, щоб вони стали надбанням істориків, бібліотек».

Творча спадщина Лифаря є величезною – створено понад 200 балетів, написано 25 книжок із теорії танцю. Лифар виховав 11 зірок балету. Від 1955 року вів курс історії та теорії танцю в Сорбонні, був ректором Університету танцю, професором Вищої школи музики й почесним президентом Національної ради танцю при ЮНЕСКО.

У СРСР ім'я Лифаря замовчували. Лише 1961 року він із дружиною, графинею Ліллан д'Алефельдт-Лорвік, як турист уперше побував у Москві, Ленінграді (нині м. Санкт-Петербург), Тбілісі (нині столиця Грузії) та Києві, де відвідав могили своїх батьків на Байковому цвинтарі. Після цього ще тричі відвідував Москву (1968, 1969 і 1976). Влада не дозволила йому поставити в СРСР жодного балету. Водночас Лифар мріяв повернутися в Україну. На пропозицію Президента Франції Шарля де Голля стати грома-

дянином його країни він відповів, що є «українцем і цим пишається», і до останніх днів свого життя лишився «персоною без громадянства».

Кавалер найвищих нагород Франції: ордена Почесного легіону й ордена Літератури та мистецтв (командор).

1994 року з нагоди його 90-річчя в Києві було започатковано Міжнародний конкурс балету ім. С. Лифаря, відкрито меморіальну дошку на будинку колишньої Восьмої київської гімназії. Із 1995 року в Києві проводять Міжнародний фестиваль балету «Серж Лифар де ля данс». Вдова Лифаря передала Україні чимало реліквій з архіву чоловіка: Київській бібліотеці ім. Лесі Українки – майже 2 тисячі видань із його книгозбірні; Музею історії Києва – частину епістолярію, афіші; Музею історичних коштовностей України – «Золоту туфельку»; Національному музею історії України – особисті речі Лифаря (зокрема, його перші пуанти), скульптурні й живописні портрети, сценічні костюми тощо.

На березі Женевського озера (Швейцарія) 2003 року відкрито бронзовий пам'ятник Сержу Лифарю у вигляді Ікара («Політ Ікара» танцівник вважав одним із двох своїх найкращих балетів). Цю роботу виконали кияни – скульптор В. Чепелик і архітектор В. Сокульський. Пам'ятник виготовлено на кошти Київської міськради. На трикутній меморіальній дошці є напис: «Україна – своєму геніальному синові на честь 100-річчя». Того самого року вдову Лифаря було нагороджено орденом княгині Ольги I ступеня (за визначний внесок у популяризацію у світі культурно-мистецької спадщини України й добродійну діяльність).

2006 року за сприянням фундації «Дні України» та МЗС України йому відкрито пам'ятник (скульптор А. Валієв) у приміщенні Театру опери та балету в Монако.

Серж Лифар був душею й серцем завжди з Україною та залишається в історичній пам'яті української нації.

1. Лосенко А. Серж Лифар повертається у Київ // Українська культура. – 1994. – № 9–10.

2. Малаков Д. Київські адреси Сергія Лифаря // Київ. – 1995. – № 2–3.

3. Фещенко О. «Так повертається земна слава!» // Україна. – 1999. – № 10.

4. Калібабчук О. Метр балету ХХ століття // Музика. – 2000. – № 4/5

5. Станішевський Ю.О. Про багатогранність творчості Сержа Лифаря / Ю.О. Станішевський, О.М. Калібабчук // Науковий вісник Київського національного університету культури і мистецтв. – К., 2000. – Вип. 2. – (Серія «Мистецтвознавство»).

6. Харченко Т.Н. 100 знаменитих людей України. – Х., 2004.

7. Абліцов В. Галактика «Україна». Українська діаспора: видатні постаті. – К., 2007.

8. Лукашев В. Ікар з берегів Борисфена // Культура і життя. – 2008, 4 червня.

9. Гусак С.В. Легендарні постаті України. – Х., 2009.

10. Туркевич В. Найяскравіша зірка світового балету // Історичний календар. – К., 2010. – Вип. 13. – С. 157–158.

UKRAINIAN STAR OF WORLD BALLET

Abstract. The article deals with the life and career path of Serge Lifar, a Ukrainian world-class dancer, choreographer, theorist of choreography, historian and reformer of the 20th century ballet, Honorary President of the UNESCO International Dance Council.

Serge Lifar was a prolific artist, choreographer and director of the Paris Opéra Ballet, one of the most preeminent ballet companies in Western Europe.

Attention is drawn to the fact that pedagogical activity constituted a significant part of Lifar's work. In 1947, he founded the French Academy of Dance, from 1955 he taught history and theory of dance at Sorbonne University, having developed his own system of ballet dancers' training and authored more than 20 works on ballet. In the same year, he was recognized as the best dancer and choreographer in France and was awarded the 'Golden Shoe'. In 1957, he became the founder and rector of the Paris University of Dance.

The author emphasizes that Lifar's creative heritage is huge. He choreographed more than 200 ballets and wrote 25 books on dance theory. Serge Lifar trained 11 ballet stars. Serge Lifar's style, which he called choreographic neoromanticism, determined the ways of development of the European ballet art of the second half of the 20th century.

At the age of 65, Lifar showed his talent as a visual artist. His heritage includes more than a hundred original paintings and drawings, the main plot of which is ballet, dance, and movement. In 1972–1975, exhibitions of his works were held in Cannes, Paris, Monte Carlo and Venice.

His yet another passion was books. It all began with Serhii Diahiliev's personal archive, which included a collection of theatrical paintings, scenery and a library. Lifar bought it from the French government for a one year's salary at the Grand Opera.

In the USSR, Lifar's name was concealed. Only in 1961, did he and his wife visit it for the first time as the Soviet authorities did not allow him to stage any ballet in the USSR.

He always felt he was Ukrainian and ardently promoted the history and culture of his people. In honour of the outstanding countryman, the Serge Lifar International Ballet Competition and the festival 'Serge Lifar de La dance' have been held since 1994 and 1995, accordingly.

Keywords: cultural diplomacy, art of artistic vision of choreography, Serge Lifar International Ballet Competition.